

УДК 341.73

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-2-130-134

Давидюк В.М.[©]
кандидат юридичних наук
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)

ГЕНЕЗИС ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ СИЛ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Зроблено спробу дослідити генезис формування сил ОРД під час протидії злочинності. Зокрема розглянуто та проаналізовано історичну літературу з давніх часів та до сьогодення, виокремлено певні історичні етапи та їх характерні ознаки. Констатовано, що історичний досвід свідчить, що поняття «сили ОРД» є більш ширшим за поняття «суб'єкти ОРД», оскільки з Давніх часів до сьогодні до суб'єктів ОРД, тодішньої негласної діяльності, було віднесено лише тих осіб, що мали чітко визначені законодавчі підстави здійснення негласних заходів, однак фактично негласна розшукова діяльність неможлива без допомоги інших правоохоронних органів та осіб-конфідентів.

Ключові слова: сили, суб'єкти, оперативно-розшукової діяльність, генезис, історичні етапи.

Постановка проблеми. Проблема протидії злочинності в наш час набуває особливої значущості та актуальності у зв'язку з тим, що не тільки постійно збільшується кількість злочинів, а й постійно оновлюються та ускладнюються злочинність та її форми. Вказане обумовлює доцільність розробки нових, сучасних методів її дослідження, вироблення механізму цивілізованого розв'язання кризових ситуацій, які не допускають їх переростання в жорстку конфронтацію або передбачають чітку систему заходів врегулювання. До того ж особливого значення набуває використання усіх засобів, заходів та сил оперативно-розшукової діяльності. Водночас, враховуючи, що у межах структури оперативно-розшукової діяльності ключову позицію займає категорія суб'єкта, та те, що у теорії і практиці оперативно-розшукової діяльності нерідко йдеться про вплив суб'єктів на соціальне, соціально-економічне середовище об'єктів оперативної уваги [1], то окрему увагу доцільно приділити питанням, пов'язаним із виділенням різних аспектів використання сил Національної поліції у процесі оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питання, пов'язані із організаційно-правовими та тактичними засадами використання сил оперативно-розшукової діяльності, впродовж багатьох років перебувають у полі зору науковців. Так, наприклад, свою увагу приділили окресленому питанню такі науковці: О.П. Бойко, А.А. Венедіктов, Д.І. Горишний, М.Л. Грібов, В.А. Дашко, П.В. Євдокімов, В.П. Євтушок, М.В. Корнієнко, А.С. Морозов, Д.Й. Никифорчук, М.А. Погорєцький, Л.П. Скалозуб, І.В. Сервецький, М.В. Стащак, Л.Г. Титаренко, Н.Є. Філіппенко, І.А. Федчак, Р.А. Халілев, В.В. Шендрік та ін. Однак у сучасній науці відсутня однастайність щодо розмежування поняття «сили ОРД» та «суб'єкти ОРД», та як визначає Р.А. Халілев, послуговуються кількома категоріями: «оперативні підрозділи», «оперативно-розшукові органи», «сили ОРД», «гласні сили», «негласні сили», «учасники оперативно-розшукового процесу» тощо. Тобто, на думку певної групи науковців, терміни «суб'єкти ОРД» та «сили ОРД» є тотожними, однак сьогодні бракує єдності в усвідомленні сутності суб'єктів та їх класифікації, що ускладнює завдання реформування правоохоронних органів загалом та системи оперативних підрозділів поліції зокрема. Разом з цим Р.А. Халілев визначає, що суб'єктами розшукової діяльності можна розуміти такого її виконавця, на якого законодавець поклав цю функцію, відповідні завдання й обов'язки, для здійснення яких він наділений певними правами на застосування конкретних заходів ОРД і використання оперативних та оперативно-технічних засобів. Таким суб'єктам притаманні специфічні загальні ознаки: вони є представниками державних правоохоронних органів; повноважними суб'єктами ОРД, наділеними комплексними

оперативно-розшуковими функціями боротьби зі злочинністю, яким відповідають їх завдання та обов'язки; мають право з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності здійснювати гласні й негласні пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, а також використовувати оперативні й оперативно-технічні засоби; перебувають у різній відомчій підпорядкованості, яка в окремих випадках має різну правову та процесуальну регламентацію; підконтрольні прокуророві з нагляду за дотриманням законності у процесі здійснення ОРД, а також органам державної влади й управління; мають у своєму складі гласних і негласних штатних працівників, а також залучених на конфіденційних засадах до виконання завдань ОРД негласних працівників [2, с.92]. Тобто Р.А. Халілев визначає, що до сил ОРД слід віднести оперативні підрозділи усіх видів та їх особовий склад, наділений повноваженнями здійснювати ОРД повним та обмеженим обсягом, інші структурні підрозділи правоохоронних органів, що беруть участь у вирішенні окремих завдань оперативно-розшукової діяльності. Такої самої думки дотримуються І.Р. Шинкаренко та О.В. Кириченко, які під час вивчення питання використання можливостей підрозділів оперативної служби для отримання оперативної інформації та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій визначили, що сили ОРД – це оперативні підрозділи, а усе різноманіття оперативних служб залежно від обсягу їх повноважень та функцій, які ними виконуються, можна поділити на підрозділи, які здійснюють ОРД. Однак, на думку іншої групи фахівців у сфері ОРД, поняття «суб'єкти ОРД» та «сили ОРД» не є тотожними, а остання явно є більш ширшою за змістом. Враховуючи вказане, на нашу думку, доцільним є розгляд проблематики генезису формування використання сил ОРД під час протидії злочинності.

Мета: дослідження історико-правового генезису формування використання сил ОРД під час протидії злочинності надасть можливість у широкому розумінні розмежувати поняття «сили ОРД» із іншими поняттями та визначити їх місце в системі оперативно-розшукового понятійного апарату.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про осіб, які здійснювали гласні на негласні заходи, спрямовані на встановлення винних у вчиненні злочину, з'являються за часів Київської Русі, зокрема згадуються особи, що розшукують злочинців. Такі особи розподіляються на два різновиди: ті, що призначені князем або головою общини, та ті, що в особистому порядку проводять розшук злочинців або майна, коли злочин вчинено стосовно таких осіб або їх близьких родичів.

Водночас слід зазначити, що окреме місце займали такі особи як видоки і послухи. Видоки – це свідки, в сучасному розумінні, очевидці факту злочину. Послухи – це особи, які чули про все це від когось-небудь, що мають відомості з «других рук». Разом з цим видоків та послухів дозволялось залучати до проведення розшукових заходів, зокрема опитування та огляду помешкання інших осіб [3].

Однак, аналізуючи історичну літературу, можна дійти висновку, що в середині XVI сторіччя розпочинається другий етап формування сил ОРД, які використовувались при здійсненні негласної діяльності. Так, після створення підрозділів опричнини та прийняття Розбійного наказу, на їх основі були прийняті Розшуковий наказ, який називав окремих суб'єктів розшукової діяльності – сищиків, та надав повноваження окремим представникам державної влади здійснювати негласні заходи з метою протидії злочинності та залучати осіб з числа цивільного населення до проведення окремих з них. Однак вказані суб'єкти вже через декілька років були ліквідовані.

Після того, як у 1649 р. було прийнято Соборне Укладення, розшукові заходи у вигляді негласних зайняли окреме місце серед інших способів протидії, однак вказаний нормативний акт, не встановлюючи повного переліку органів, які повинні були вести провадження у справах, не розкриваючи детально процедуру розшуку, вимагав від усіх підданих активної участі у викритті государевих злочинців.

Третій етап розпочинається в XVII ст. прийняттям Преображенського наказу та інших нормативних актів, у результаті чого засновано поліцейську канцелярію, де негласні розшукові заходи виконують солдати і унтер-офіцери. Водночас створено Контору розшукових справ, яку наділено правом здійснення таких заходів, однак казати про те, що вказаний орган був одним із різновидів сил ОРД, не можна, оскільки осіб, які наділені правом негласних заходів, у ньому не було передбачено, а використовувались такі суб'єкти як чиновники Сенату, представники воєнводства.

Разом з цим нормативний акт у 1723 році зі здійснення розшукових заходів визначив конкретно основні сили, що можуть здійснювати розшук – особливий штат спів-

робітників-поліцейських, що мали право негласно під видом правопорушників розкривати злочинну діяльність.

Тобто, коротко характеризуючи ХІХ сторіччя, можна дійти висновку, що фактично простежується існування як основних, так і допоміжних сил під час здійснення негласної розшукової роботи. Зокрема, створені поліцейські загони, використовується допомога військових, а також таємних агентів. Слід зазначити, що при Московській губернській канцелярії була заснована Особлива експедиція для розшуків у справах злодіїв і розбійників, яка потім була перейменована в розшукову експедицію, а її співробітники мали повне право проводити негласні розшукові дії.

До того ж за вказаних часів почалося формування такого органу сучасності як карний розшук – окремий підрозділ з числа поліції та жандармів, який складався із сищиків, що виключно здійснювали негласні заходи з пошуку та затримання злочинців. В.І. Єлінський зазначає, що основна місія в розшуку злочинців була покладена на особливих чиновників – сищиків Розбійного наказу. З появою цих посадових осіб кримінально-розшукова діяльність була наближена до місця події і стала охоплювати територію одного або декількох повітів, доручених детективові. Негласний характер діяльності зазначених осіб породив таємницю розшуку, яка в той період включала в себе і службові секрети оперативно-розшукової діяльності, і таємницю розслідування [4, с. 30]. Свою діяльність Розшуковий наказ здійснював через сищиків, які у своїй роботі застосовували негласні методи. Це дозволяє говорити про те, що Розшуковий наказ є однією з перших установ, де вперше офіційно стало практикуватися оперативне впровадження для протидії злочинності.

У кінці ХІХ сторіччя, окрім карного розшуку, основним суб'єктом здійснення негласних заходів став такий підрозділ як Особлива канцелярія.

Таким чином, у ХІХ сторіччі чітко простежується наявність основного суб'єкта негласної діяльності – підрозділів Міністерства внутрішніх справ та спеціальних – агентів.

Зокрема яскравим прикладом є те, що в 1866 р. при канцелярії поліцейського управління Санкт-Петербурга була створена перша невелика розшукова частина під керівництвом І.Д. Путіліна [5]. Незважаючи на відсутність досвіду по організації, тактиці та нормативного регулювання розшукової частини, вперше були взяті на озброєння негласні методи роботи з розкриття злочинів, які не належали до категорії політичних, а працівники таких розшукових частин мали право здійснення негласних заходів. Зокрема розшукова поліція повинна здійснювати нагляд за особами, які викликали підозру своїм способом життя, за всіма подіями, що стосуються шахрайства, крадіжок, прийому крадених речей на зберігання або їх купівлі, приховування розшукуваних осіб, які не мають паспортів і т.д. Нагляд пропонувалося вести «секретно, в партикулярному одязі». Актуальність методу проникнення у кримінальне середовище і його ефективність знайшла відображення в безкоштовному додатку до «Вісника поліції» 1912 р., який поширювався в департаменті поліції Санкт-Петербурга, і де наочно демонструвалися фотографії та деякі прийоми роботи загону переодягнених і загримованих городових трьох рот столичної поліції з метою припинення вуличного бродяжництва (хуліганства), жебрацтва, крадіжок.

Стосовно допоміжних сил оперативно-розшукової діяльності, то нормативними актами (Інструкція з організації внутрішнього (філерського) спостереження та Інструкція з організації та ведення внутрішньої агентури) передбачалась можливість залучення агентів до будь-яких негласних дій.

До речі, саме на початку ХХ сторіччя відбулося становлення майбутньої основи для підрозділів інформаційного забезпечення – бюро інформації та картотек, які використовувались як допоміжні сили.

Четвертий період розпочався за часів Радянського Союзу та тривав до 1991 року. Зокрема, починаючи з 20-х років ХХ ст., виключаючи воєнні та перші після воєнні роки, створюються спеціальні підрозділи поліції, НКВД, КДБ та інших правоохоронних органів, що виключно мали право здійснення негласних розшукових заходів.

Також у 50-ті роки ХХ ст. як різновид сил ОРД Інструкцією МВС СРСР у підрозділах карного розшуку було утворено спеціальний підрозділ негласних співробітників (агентів-розвідників). Зазначені особи перебували в негласному штаті карного розшуку та «користувалися всіма перевагами оперативного складу органів міліції». Для оперативних цілей їм, крім службового посвідчення, видавалися документи прикриття будь-яких установ або організацій. Як штатних співробітників, що працюють на негласній основі, підби-

ралися надійні, ініціативні особи, до функцій яких входило вирішення окремих завдань розвідувального негласного характеру. Вони забезпечувалися постійним грошовим утриманням. Штатні негласні співробітники мали права працівників карного розшуку, їм видавалися документи прикриття на вигадані імена від різних організацій та установ. Негласні співробітники використовувалися для збирання відомостей, необхідних для здійснення розслідувань у кримінальних справах, для перевірки даних, представлених іншими негласними співробітниками, виявлення осіб, які займаються злочинною діяльністю, і їх пособників. Розвідувальна робота за способом встановлення її здійснення ділилася на два види – зовнішню і внутрішню розвідку. Зовнішня розвідка служила засобом встановлення і виявлення діяльності та зв'язків окремих осіб і груп, що належать до злочинного світу, шляхом спостереження за підозрюваними з використанням можливостей філерських служби. Внутрішня розвідка була призначена для висвітлення діяльності злочинних організацій і здійснювалася шляхом впровадження в установи та організації різними способами і під різними приводами штатних негласних співробітників секретних частин карного розшуку. Основні завдання штатних співробітників, які працювали на негласній основі, – виявлення, збір і фіксація інформації, яка представляла оперативний інтерес. Впровадження у злочинні співтовариства з метою розробки осіб, обґрунтовано підозрюваних у підготовці або вчиненні злочинів, підлягало відомчому санкціонуванню керівництва МВС, УВС. Наказом МВС СРСР в 1974 р. перелік завдань штатних негласних співробітників було дещо розширено. Їм дозволялося таємне проникнення у службові приміщення, де зберігалися документи з прийому та витрачання товарно-матеріальних цінностей, з метою огляду, фотографування, обробки хімічними речовинами або тимчасового вилучення документів, які могли бути знищені злочинцями.

Взагалі ж аналізуючи Радянські часи, треба зазначити, що існувало досить чітке розмежування сил ОРД на основні (наприклад, підрозділи карного розшуку, відділи по боротьбі з розкраданнями соціалістичної власності тощо), спеціальні (конфіденти) та допоміжні (підрозділи інформаційного забезпечення, підрозділи оперативної служби тощо).

Аналогічне становище спостерігалось і після розпаду СРСР та прийняття Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема, яким й розпочався п'ятий етап, який триває й до сьогодні, хоча законодавчо прямо не передбачає тлумачення поняття «сили ОРД», однак явно розподіляє їх на основні, допоміжні та спеціальні.

Висновок. Отже, підсумовуючи наведене можна дійти висновку, що історичний досвід свідчить про те, що поняття «сили ОРД» є більш ширшим за поняття «суб'єкти ОРД», оскільки з Давніх часів і до сьогодні до суб'єктів ОРД, тодішньої негласної діяльності, були віднесені лише ті особи, що мали чітко визначені законодавчі підстави здійснення негласних заходів, однак фактично негласна розшукова діяльність неможлива без використання допомоги інших правоохоронних органів та осіб-конфідентів.

Бібліографічні посилання

1. Охріменко І. М. Категорія суб'єкта в контексті оперативно-розшукової психології. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/boz_2009_21_31.pdf. (дата звернення: 10.04.2019).
2. Халілев Р. А. Протидія злочинності на ґрунті етно-конфесійних суперечностей оперативно-розшуковими засобами: регіональний аспект: монографія. Сімферополь: КрІОІ ОДУВС, 2011. 444 с.
3. Амплеева Т.Ю. По Закону Русскому. История уголовного судопроизводства Древней Руси: монографія. Москва: МИИТ, 2006. 228 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1767938/> (дата звернення: 10.04.2019).
4. Елинский В.И. Становление и развитие уголовного сыска в России (X – нач. XX в.). Москва: МЮИ, 1997. 82 с. URL: <https://search.rsl.ru/ru/record/01001778898> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Богатырев А.Г. История становления и развития понятия оперативного внедрения в деятельность Российской полиции (милиции). *Вестник Московского университета МВД России*. 2014. № 8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-stanovleniya-i-razvitiya-ponyatiya-operativnogo-vnedreniya-v-deyatelnosti-rossiyskoy-politsii-militsii> (дата звернення: 10.04.2019).

Надійшла до редакції 30.05.2019

References

1. Okhrimenko, I.M. Katehoriya sub'yekta v konteksti operatyvno-rozshukovoyi psykholohiyi [The category of the subject in the context of operational psychology]. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/boz_2009_21_31.pdf. (data zvernennya: 10.04.2019) [in Ukr.].
2. Khalilyev, R.A. (2011) Protydiya zlochynnosti na grunty etno-konfesiynykh superechnostey opera-tyvno-rozshukovymy zasobamy: rehional'nyy aspekt [Counteraction of crime on the basis of ethno-confessional contradictions by operative-investigative means: regional aspect]: monohrafiya. Simferopol':

KrYUI ODUVS [in Ukr.].

3. Ampleeva, T.Yu. (2006) Po Zakonu Russkomu. Ystoryya uholovnoho sudoproizvodstva Drevney Rusy [According to the Law of Russian. History of criminal proceedings of Ancient Rus]: monohrafiya. Moskva: MYYT. URL: <https://www.twirpx.com/file/1767938>. [in Rus.].

4. Elynskiy, V.Y. (1997) Stanovlenye y razvytye uholovnoho syska v Rossyy (X – nach. XX v.) [Formation and development of criminal investigation in Russia (X - beginning of XX century)]. Moskva: MYYU. URL: <https://search.rsl.ru/record/01001778898> (data zvernennya: 10.04.2019). [in Rus.].

5. Bohatyrev, A.H. (2014) Ystoryya stanovleniyya y razvytiyya ponyatiyya operativnoho vnedreniyya v deyatel'nosti Rossyyskoy polytsyy (mylytsyy) [History of the formation and development of the concept of operational implementation in the activities of the Russian police (police)]. *Vestnyk Moskovskoho unyversyteta MVD Rossyy*, 8. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-stanovleniya-i-razvitiya-ponyatiya-operativnogo-vnedreniya-v-deyatelnosti-rossiyskoy-politsii-militsii>. [in Rus.].

SUMMARY

Davidyuk V.M. Genesis of operative-search activity of the National Police in combating crime. The author makes an attempt to conduct the genesis of the formation of the use of the forces of the ORD in counteracting crime. In particular, historical literature is analyzed and analyzed from ancient times to the present, certain historical stages and their characteristic features are singled out. Thus, it is determined that the first mention of persons who made vowels on secret actions aimed at establishing the perpetrators of the crime occurred during the years of Kievan Rus, in particular mentioning those who are looking for criminals. In the middle of the sixteenth century, the second stage of the formation of the ORD forces was initiated, which were used in the course of unwilling activity, in particular, of separate subjects of investigative activity - the detectives, whose powers were given to certain representatives of the state authorities to carry out secret measures for combating crime and to involve civilian population to carry out some of them. The third stage begins in the XVIII century, the adoption of the Preobrazhensky order and other regulations, which resulted in the establishment of a police office, where execution of secret search activities is carried out by soldiers and non-commissioned officers. Briefly characterizing the XIth century, it has been determined that the existence of both the main and auxiliary forces in the course of carrying out the secret search work is actually traced. In particular, the police detachments are created, the help of military, as well as secret agents is used. The fourth period begins during the Soviet Union and lasts until 1991, that is, starting from the 20s of the 20th century, excluding military and first post-war years, special units of the police, the NKVD, the KGB and other law enforcement agencies that were exclusively the right to conduct secret search activities. The adoption of the Law of Ukraine "On Operational and Investigative Activity" and the fifth phase began, which by the way continues to this day.

Keywords: forces, subjects, operative-search activity, genesis, historical stages.

УДК 343.141

DOI: 10.31733/2078-3566-2019-2-134-142

Захарко А. В. ©

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

АНАЛІЗ СТАНУ ЗАКОНОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРОЦЕДУРНИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ

Розглянуто процедурні положення Конвенції про кіберзлочинність. Проаналізовано актуальний стан кримінального процесуального законодавства на наявність норм, що кореспондують процедурним положенням Конвенції про кіберзлочинність. Вивчено порядок денний десятої сесії Верховної Ради України восьмого скликання на предмет наявності законопроектів щодо імплементації процедурних положень Конвенції про кіберзлочинність до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Зазначені законопроекти досліджено на предмет охоплення ними усієї системи відповідних процедурних положень Конвенції про кіберзлочинність.

Ключові слова: процедурні положення, Конвенція про кіберзлочинність, кримінальні процесуальні норми, обсяг імплементації.

© Захарко А. В., 2019

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1216-5323>

a.zaharko@ukr.net